

Uskon olemus

USKO – tai sen rinnalla vaihtoehtona epäily – on ihmisen tärkein mielellinen tai henkinen väline hänen toimissaan tai tehdessään ratkaisevia päätöksiä. Voimme myös sanoa sitä luottamukseksi tai vakaumukseksi, koska usko voi hyvin kiinteästi sitoa uskovon kohteeseensa riippuen siitä, miten kunkin henkinen rakenne on määräytynyt hänen geeneissään tai toisen ajattelutavan mukaan sanoen, millaiset taidot ja kyvyt tai keinot Luoja on kullekin antanut, jotta hän selviäisi erilaisissa elämän tilanteissa joutuessaan niitä kohtaamaan. Niin syntymälahjojensa kuin kasvuympäristönsä ansiosta ihminen on luonut itselleen elämän- ja maailmankatsomuksen, jotka määräävät hänen suhtautumistaan ja uskoaan kohtaamiinsa asioihin ja kohteisiin. Melkeinpä päivittäin meidän pitää todentaa sitä tai tätä sanomalla ”uskon, että” tai ”en usko”. Useille usko tuo mieleen tuonpuoleisen, mutta useimmiten tuo lausutaan suhteesta tämänpuoleisiin asioihin.

Usko on väline, jolla ihminen sitoutuu hänelle tarjoutuvaan asiaan tai kohteeseen riippuen siitä, miten paljon hänellä on tilaa ja mahdollisuutta epäilylle. Sen mukaan ihmiset voidaan jakaa dogmaatikoihin ja skeptikkoihin, uskoviin ja epäileviin. Edelliset ovat sitoutuneet joihinkin opinkappaleisiin hyvin tiukasti ja jälkimmäiset voivat epäillä enemmän tai vähemmän kaikkea. Kuitenkin epäilyllä on rajansa. Väite ”ei ole yhtään totta lausetta” kumoaa tämän äärimmäisen epäilyn. Usein ratkaisevaa on, miten ihminen uskoo itseensä, omiin mahdollisuuksiinsa. Kohtalokasta voi olla, jos uskoo itseensä liian paljon tai toisaalta, jos epäily saa liian suuren vallan. Se voi johtaa saamattomuuteen, ihmiseltä puuttuu silloin itseluottamusta.

Vaikka olettaisimme, että suurin osa ihmisistä epäilee ainakin jonkin verran, on kuitenkin nähtävä, että ehdoton tai lähes ehdoton usko on varsin yleistä. Kiihkein usko on pakkomielteen kaltainen. Toistuvasti ihmisen tietoisuuteen pyrkii ajatus tai virike, josta ei voi irtautua. Tosin pakkomielle tavallisesti kohdistuu tiettyyn tehtävään tai tavoitteeseen, mutta se voi kehittyä laajemmaksi uskoksi. Etenkin pelko ruokkii pakkomiellettä. Silloin kun uskoon liittyy pelkotekijä, ihminen voi joutua vaikeasti hallittavaan voimakenttään. Pelko on usein uskoa voimakkaampi. Toisaalta uskon kohteena voi olla mitä mielikuvituksellisimpien toiveiden täyttymys. Uskon vahvuutta koetellaan silloin, kun ihminen on eläytynyt, antautunut tai alistunut noudattamaan uskonsa tapoja ja käytäntöjä. Tällä tavoin uskonnot sitovat ihmisiä. Islam jo käsitteenä tai sanana merkitsee antaumusta. Tämänpuoleisiin kohteisiin uskosta rajoittaa todellisempi ja kouriintuntuvampi kokemus kohteista.

Ihmisen henkisenä tai mielellisenä välineenä usko toimii hyvin erilaisilla tasoilla, kuten osoittaa suomen kielen sana usko ja sen merkinä olevat uskon

käsitteet. Ainakin joissakin tapauksissa uskolle rinnakkaisia käsitteitä ovat luottamus, vakaumus, luulo tai ennakkoluulo, jotka tarkoittavat sitoutumista johonkin asiaan tai kohteeseen. Monille sana usko voi ensinnä tuoda mieleen sen käsitteen, jolla lähestytään sitä oletettua todellisuutta, joka on aistiemme ulkopuolella tai josta käytämme nimitystä tuonpuoleinen, jolloin on tavallisesti kysymys uskonnosta. Apostoli Paavali sanoo siitä tuonpuoleisen uskosta osuvasti, että se ”on sen todellisuutta, mitä toivotaan, sen näkemistä, mitä ei voi nähdä”.¹⁾ Se on sellaista, jota eivät meidän viisi aistiamme voi normaalitilassa aistia.

Uskonnot ovat luoneet omat uskonrakennelmansa. Muita vastaavia ihmisen uskon kohteina olevia ilmiöitä sanotaan vähätellen uskomuksiksi. Näin myös eri uskonnot saattavat vähätellä toistensa oppeja. Kuten myöhemmin tullaan toteamaan, ihminen kokee myös sellaista, jota ei suorastaan voi sanoa meidän viiden aistimme kokemuksiksi, tai aistit voivat syystä tai toisesta tuottaa sellaisia havaintoja, jotka eivät koske jokapäiväistä arkielämää. Niinkin voidaan uskoa. Silloin kun aistimme toimivat normaalisti, meidän toimintamme perustana on usko arkipäivän tiedosta ja tapahtumista ja ympäristöstämme saamamme kokemukset ja tiedot, joihin epäilyt kohdistuvat toisella tavalla.

Usko ja totuus

Erityisesti ihmisten usko – tai epäily – kohdistuu kaikkiin ympärillämme esiintyviin kohteisiin ja niihin keinoihin, joilla kehitystä pyritään viemään eteenpäin. Yhtäältä me sanomme sitä uskonnoksi ja politiikaksi ja toisaalta filosofiaksi tai tieteeksi. Uskonto ja politiikka nojaavat enemmän uskoon, kun taas filosofia ja tiede sallivat tai jopa vaativat enemmän epäilyä. Poliitikassa on samanlaisia rakennelmia kuin uskonnossa, mutta silloin kun se liikkuu tämänpuoleisissa asioissa, sen on enemmän otettava huomioon tieteen tulokset. Kun uskonto ilmoittaa löytäneensä totuuden, filosofia etsii sitä epätoivoisesti. Tiede perustuu siihen, että tutkiessaan kaikkea olevaista ja sen kehitystä, se käyttää epäilyä ja logiikkaa. Tieteen totuudet eivät ole samalla tavoin ikuisia totuuksia kuin uskonnon totuudet.

Vaikka ihminen tavoittelee totuutta ensisijaisesti tutkiskeluissaan, kuitenkin totuus syntyy vain uskomalla jokin ajatus, johtopäätös tai tutkimuksen tulos sellaiseksi. Näin ollen totuus voi olla hyvin kiistanalainen asia. Myöhemmin tullaan selvittämään, miten kukin mahdollisesti löytää oman totuutensa. Uskonnoissa se on yksinkertaisempaa, joskin kiistellympää. Kristityille keskeinen on Jeesuksen lausuma: ”Minä olen tie, totuus ja elämä”. Mutta Jeesuksenkin sanoma on pirstoutunut moniksi totuuksiksi mentäessä yksityiskoh-

misestä on jumalallinen inkarnaatio eli ruumiillistuminen. Silloin uskotaan, että karismaattinen johtaja tai kansanjohtaja on saanut sielunsa jumalalta ja edustaa siten kyseistä jumalaa maan päällä. Tämä on keskeistä monissa uskonnoissa. Kristinuskossa sitä näkemystä edustaa Jeesuksen jumalallinen alkuperä.

Kristillisellä kirkolla oli omat syynsä, minkä vuoksi sen piirissä keskiajalla pohdittiin, oliko myös eläimillä sielu ja pääsevätkö myös eläimet taivaaseen. Yhtäältä nähtiin mahdollisena, että eläimillä olisi järjellinen sielu ja kyky vastaanottaa tietoa Jumalalta, mutta toisaalta ajateltiin, että pitäisikö linnuilla olla jokin erioikeus, koska paratiisin viihtyvyyteen piti kuulua myös linnunlaulua.

Aristoteelinen käsitys kaikkien olioiden sielullisuudesta esiintyy omalla tavallaan niin suurissa uskonnoissa kuin alkuperäiskansoillakin, kuten intiaaniheimot cherokeesilla, joskin näilläkin sielu on sama kuin elävä henki. Kun kirkkoherra Voitto Viro uskoi, että hänen koirallaan oli sielu, se tarkoitti selaista sielua, joka pääsee taivaaseen. Hän tarkoitti villakoiraansa, jota hän kutsui nimellä ”Veljeni Toni”. Kotona Toni opetti inhimillisyyttä. Viro oli ottanut Tonin mukaansa myös radiossa pitämäänsä iltahartauteen ja rukoukseen, mistä Viro kertoi, ”kuinka Veljeni valmisti kanssani sanaa rukouksesta”. Vaikka Raamattu sanoi, että ”ulkopuolella ovat koirat”, kuitenkin se ei tarkoita Tonina ja hänen sukulaisiaan vaan meitä, tietenkin”. Kysyipä eräs emäntä Virolta, saako hän viedä taivaaseen 30 sarvipäätäänkin. Siihen Viro ei voinut vastata muuta kuin myöntävästi. Viron tavoin varmaan moni muukin koiranomistaja ajattelee, että koira on niin älykäs eläin, että sen pitää päästä taivaaseen, koska se koetaan perheenjäseneksi ja usein haudataan ihmisen tavoin.¹⁷⁾ Varmaa tietoa ei ole, voiko eläin itse ajatella, että sillä on sielu, riittääkö sen aivojen koko sellaiseen ajatteluun ja mielikuvitukseen.

Aristoteelisen ajattelun linjoilla on myös professori Erik Ahlman, joka filosofisessa antropologiassaan luotaa tavallista syvemmälle ja näkee sielun olemuksen omalla tavallaan. Hän yhdistää sielun elämään, mutta niin pitkälle hän ei mene, että hän ajattelisi kasveillakin olevan sielun. Kuitenkin Ahlman pääättelee, että jotta voisi olla henkeä, täytyy olla myös sielu ja elämä, joskaan sielun olemassaolo ei välttämättä vaadi henkeä. Tätä ajattelua lähenee Erich von Däniken. Hän jättää sielu-käsitteen uskonnon käyttöön ja puhuu tajunnasta ja tajuntaenergiasta, joka ”elää” ja vaikuttaa tuonpuoleisen ”ajattomassa ulottuvuudessa”.¹⁸⁾

Sielulla on merkittävä asema myös uskontoja lähellä olevissa tai yliluonnolisiin ilmiöihin paneutuvissa liikkeissä. Aikanaan puhuttiin paljon sellaisesta sielun ilmiöstä tai muodosta kuin aurasta, joka oli kolmessa tasossa esiintyvää säteilyä energiaruumiista. Se oli vähän samanlainen ajatus kuin ennen kuvat-

tiin pyhimysten päiden ympärillä olevaa sädekehää. Rudolf Steinerin kehittämän antroposofian mukaan ihmisen olemus oli kolmessa ruumiissa. Ihmisen kuollessa hävisi ensin fyysinen ruumis ja sitten elämänruumis eli eetterinen ruumis. Siten henkimaailmassa sieluruumis eli astraaliruumis kävi läpi eri vaiheita. Parapsykologiassa puhutaan muinaisuskon tapaan mieluummin henkiruumiista verrattuna aineelliseen energiaruumiiseen. Ihmisen ektoplasmaa eli elollisvoimaa on jopa jollakin keinoin pystytty kuvaamaan, kun se valuu ihmisestä ulos. Siinä on samankaltaista näkemystä kuin antiikin materialistisilla filosofiilla tai keskiaikana kristillisen kirkon piirissä ilmaistiin piirrettynä. Siinä sielu erkani suusta ihmisen muotoisena ja enkeli oli sitä vastaanottamassa.¹⁹⁾

Uutta jälleensyntymisajatteluun 1950-luvulla toi yhdysvaltalainen Lafaytte Ronald (Ron) Hubbard hurjilla kuvitelmillaan, joille hän antoi nimen skientologia. Jotta hänen oppinsa ja jo laajalle levinnyt kirkkonsa näyttäisi nykyaikaiselta, nimi viittaa tieteeseen. Hubbard itse pitää sitä psykologian haarana. Siinä on tulkintoja monista uskonnoista ja ennen kaikkea sielu on asetettu etusijalle. Hubbard ei kerro, mistä näitä sieluja tai henkiä (thetan) on tullut. Vastauksen hän olisi saanut kristinuskon alkuajoilta kirkkoisä Origeneelta, joka ajatteli, että Jumala luodessaan kaiken muunkin loi valmiiksi myös joukon sieluja tulevaa tarvetta varten. Tosin se ajatus tuomittiin harhaopiksi jo vuoden 553 kirkolliskokouksessa. Kuitenkin Hubbardin mukaan sieluja on jossain varastossa tai odotushuoneessa odottamassa fyysisen ruumiin saamista. Jotta näitä fyysisiä ruumiita olisi tarpeeksi tarjolla, Hubbard kehottaa ihmisiä ahkeraan sukupuolielämäään. Hubbardin skientologia on saanut kannattajia Euroopassakin, kuten myös vastustajia, koska uusi oppi on näyttänyt myös huonot puolensa. Se näet on keskittynyt liiaksi aineelliseen hyvään, rahastukseen. Saksassa sitä vaaditaan sen vuoksi kiellettäväksi, ja Ranskassa skientologia-kirkko on tuomittu petoksesta.²⁰⁾

Jumala ja hänen kuvansa

Vaikka jumalat ja heidän maailmansa olennot yleensä ajatellaan henkimaailmaan kuuluviksi ja aineettomiksi olennoiksi, ihminen ei kuitenkaan ole pystynyt kuvittelemaan näitä ilman aineellista muotoa, siis pelkkänä energiana tai voimana. Varsinkin tavalliselle arki-ihmiselle sen selittäminen olisi ollut ylivoimaista, vaikkakin ihminen jo ammuin on pystynyt sepittämään taruja ja satuja, joissa toiminta tapahtuu vastoin luonnonlakeja. Tietenkin on otettava huomioon, että luonnonlakeja tunnettiin varsin vähän silloin, kun uskonnot syntyivät.

Luonnollista oli ajatella jumala ihmisen kaltaiseksi niin ulkonäöltään kuin luonteeltaankin. Näin se oli antiikin kreikkalaisten jumalien suhteen, joskin

hetkessä muuttaa muun muassa suggestio eli suhtautumis- tai käyttäytymistapojen muutos. Ihminen voi suggeroida itsensä tai suggeroitua toisen henkilön vaikutuksesta. Eräillä ihmisillä on toisiin ihmisiin erityinen vaikutusvoima, jolla tuskin on mitään yhteyttä yliluonnolliseen, ja monet ihmiset ovat puolestaan taipuvaisia tai herkkiä altistumaan tällaiselle vaikutukselle. Tällöin puhutaan hypnoosista. Taitava hypnotisoija voi vaikuttaa ihmisen mielialaan tai siirtää hänen ajatuksensa pois tästä ja nyt. Kun kaikki ihmiset ovat niin fyysiseltä kuin henkiseltä rakenteeltaan erilaisia, persoonallisuushäiriöt ja luonnevat eli psykopatiat aikaansaavat erilaisia sosiaalisia käyttäytymiä. Ihminen voi olla itseään ihaileva narsisti, tai vahva psykopaatti voi olla hurmaava ja älykäs, mutta samalla myös aggressiivinen ja tunteeton toisen ihmisen hyväksikäyttäjä ja muutoinkin epäsosiaalinen. Hän ei edes kadu tekojaan tai välttele vastuutaan. Tällaisia lieroja väestöstä on noin kuusi prosenttia, joista osalla on vaikea mielenterveyden ongelma.⁶⁾

Itsesuggestiosta voi olla kysymys silloinkin, kun ihminen on niin eläytynyt mielikuviinsa, että sen kautta syntyy fyysisiä muutoksia. Ennen sanottiin jumalalliseksi ihmeeksi sitä, että katolisen kirkon piirissä joku sai kehoonsa stigmoja eli täpliä ja haavoja niihin paikkoihin, joista kerrottiin Jeesuksen naulitun ristille tai sotilas oli pistänyt miekalla Jeesuksen kylkeen. Sellainen ihme saattoi oikeuttaa julistamisen pyhimykseksi. Se on kuitenkin sellainen ihme, jonka nykytutkimus selittää tapahtuvan luonnonlain mukaisena. Sellaista näet tapahtuu ihmisen psyykkisen ja fyysisen toiminnan vuorovaikutuksesta eli psykosomaattisesta toiminnasta ihmisillä, joilla on kiihkeä ja epänormaali haaveellis-mystinen uskonnollisuuden pyrkimys. Se liittyy ilmiöön, jonka mukaan psyykkiset syyt voivat aiheuttaa fyysisistä sairautta.⁷⁾

Stigmatisaatiota kokevat ihmiset kuuluvat niihin, joista monet hakevat uskonnollis-mystistä kokemusta eristäytymällä muista ihmisistä, jotta he voisivat keskittää ajatuksensa vain yhteen tiettyyn pisteeseen, etenkin Jumalaan ja päästä sillä tavoin kokemaan kohteensa läsnäolo. Ulkonainen todellisuus pyrittään häivyttämään ajatusmaailmasta. Yksinäisyyteen hakeutuneista erakoista syntyi kristillinen luostarilaitos. Vaikka luostareista tuli väkirkkaitakin yhteisöjä, saattoi joku munkki olla päiväkausia puhumatta toisten kanssa, jotta hän ei rikkoisi sitä ajatusyhteyttä, jonka hän uskoi pitävänsä Jumalaan tai tuonpuoleiseen välittäjähenkeen. Tunnusomaista tällainen keskittyminen eli meditaatio on intialaisessa hengenenelämässä, mistä Suomeenkin on tullut jooga sekä zen-buddhismi, joka ensisijassa tähtää mielenrauhaan. Buddhalais-lamaalaisen meditaation tavoite on toisenlainen kristityillä munkeilla. Siinä ei niinkään pyritä saamaan yhteyttä Jumalaan, vaan halutaan karkottaa pois mielestä tämän elämän himot ja kärsimykset. Mietiskelyllä ja ajattelemalla uskotaan saavutettavan autuuden ja onnen tila ja lopulta päästään irtautumaan

jälleensyntymisen kierteestä taivaalliseen olotilaan. Buddhalaisilla meditaatio on keskeistä uskonnonharjoitusta. On todettu, että meditaatiossa munkit pystyvät säätelemään ruumiinlämpöäänkin. Mutta silläkin on rajansa. Himalajan vuoristosta löydetty rukousasentoon muumioitunut buddhalaismunkki oli ilmeisesti kuollut nälkään. Emme tiedä hänen viimeisiä maallisia kokemuksiaan, mutta ehkä hän oli päässyt tavoitteeseensa.⁸⁾

Siis ainakin suuri osa siitä, mitä ennen pidettiin ihmeenä tai yliluonnollisena, voidaan nykyään selittää ihmisten aivotoiminnasta johtuvaksi. Koska ihmiset ovat erilaisia, emme voi tarkkaan vetää rajaa siihen, milloin on kysymys terveestä, milloin sairaalloisesta tapauksesta tai normaalista ja epänormaalista. Normaalina pidetään sitä, kun yhteisön jäsen käyttäytyy odotetulla tavalla yhteisön tapojen ja normien mukaan, epänormaaleita ovat poikkeavat yksilöt, jotka helposti leimataan myös sairaalloiseksi. Mutta voidaanko stigmatisaation saavat tai ruumiinlämpönsä laskevat ja mietiskelyään aina nälkäkuolemaan asti jatkaneet luokitella sairaalloisuudesta johtuneiksi tapauksiksi? Kysymys voi olla myös erityisestä kyvystä tai tahdonvoimasta, mikä näkyy varsinkin buddhalaismunkkien käyttäytymisessä. Ihmisellä on muistinsa ja tietoisuutensa, mistä mielikuvitus on muokannut tavoitteita ja pyyteitä, joita tahto ajaa tavoittelemaan kunkin ihmisen omilla kyvyillä ja mahdollisuuksilla. Niitä ihminen on saanut eri tavoin.

Kuten edellä on kerrottu, ihmisillä on erilaisia kokemuksia, joita ovat aiheuttaneet aivoissa tapahtuneet muutokset. Yleensä ne luokitellaan sairauksiksi tai tilapäisesti tahallaan aiheutetuiksi. Aivotutkimuksissa on löydetty se aivolohko, joka käsittelee jumalaa koskevia asioita. Epilepsia vaikuttaa tähän aivolohkoon niin, että kyseinen henkilö kokee voimakkaita näkyjä tai ilmestyksiä jumalasta. Jos hän on kristillinen uskovainen, hän voi kokea olevansa jokin hänelle läheinen Raamatun henkilö, kuten Jeesus, Joosef tai neitsyt Maria. On myös päätelty, että apostoli Paavali oli epileptikko. Paavalin elämäkerran kirjoittaja Kari Kuula ei ole vakuuttunut Paavalin epilepsiasta, mutta ”suhteellisen krooninen vaiva” hänellä oli. Moosesta on epäilty ”pilviveikoksi”. Mooseksen tapausta tutkinut Jerusalemin heprealaisen yliopiston professori Benny Shanon on päässyt siihen tulokseen, että Mooses huumasi itsensä akaasiakasvin uutteella. Samoin Muhammedin on sanottu saaneen sairaalloisia kohtauksia nähdessään näkyjä ja saadessaan jumalallisia ilmoituksia. Kun tapaukset ovat vuosituhansien takaisia, niitä ei voi sen enempää todistaa kuin kumotakaan. Vielä tänä päivänäkin monella tavallisellakin kanssaihmisellä on ollut kerrottavaa kokemuksistaan, joita hänellä on kohtaamisistaan Jeesuksen kanssa. On vaikea arvioida, ovatko nämä kohtaamiset jollakin tavoin erilaisia kuin tuhansia vuosia sitten eläneillä ja johtaviin asemiin nousseilla henkilöillä. Kokemuksistaan kertoneet ihmiset eivät mielellään tunnusta, että he olisivat

tavoite oli yllyttää ”ryssänvihaan”. Ajatus johdettiin historiasta. Sieltä löytyi kolme venäläistä sota- ja miehitysvaihetta, joilla oli nimenä viha: 1500-luvulla Pitkä viha ja 1700-luvulla Iso- ja Pikku viha. Se oli ”pyhä viha – pelastuksen ja elämän evankeliumi”, saarnasi E. E. Kaila. Slavofiliaate sai vastareaktion. Uskottiin tai uskoteltiin, että venäläinen oli rodullisesti alempiarvoinen ja venäläisiltä puuttui sivistyskansan perusominaisuus, edesvastuuntunne. Tähän liittyi Ruotsissa ja Norjassa tunnettu Venäjän laajenemisen pelko, ja tämän näkemyksen kannalta Venäjää pidettiin suorastaan barbariana. Sillä oli yhteyttä Hitlerin juutalaisvihaan. Hitler näet uskoi, että Venäjän bolsevikivallankumousta johtivat juutalaiset. Venäläiset eivät itse koskaan olleet kyenneet rakentamaan valtiotaan ja sivistystään, vaan sen olivat tehneet muut kansat, kuten saksalaiset.²⁶⁾

Viha on voimakas tunne, ja tunteen ohella niin ryssänvihassa kuin juutalaisvihassakin kantavana voimana oli usko rodun demonisoituneesta luonteesta. Tässäkin tapauksessa usko ja tunne helposti ruokkivat toisiaan. Sama voidaan nähdä kansakunnan sisällä luokkavihana, kuten Jari Ehrnrooth toteaa tutkittuaan työväenjärjestöjen vuosien 1905–14 dokumentteja. Ehrnrooth toteaa, että ”viha oli 1914 valmiina odottamaan vuotta 1918”. Toki hän näki myös vastakkaisuudet: ”punaisia saatanallistavan ja voittanutta valkoista pyhittävän vapaussotaprojektion” ja toisaalla ”valkoisia demonisoivan ja hävinnyttä punaista valtaa pyhittävän luokkasotaprojektion”. Tutkimuksen ulkopuolelle on jäänyt se, miten tällainen näkemys ja usko oli kehittynyt yhteiskuntaluokkien välille. Vielä 1800-luvun lopulla vallitsi ”jyrkkä säätyrajoitus”, vaikka se silloin oli lientynyt siitä, mitä se oli räikeimmillään etenkin ylempien luokkien aatelin ja papiston keskuudessa suhteessa rahvaaseen. Uskottiin, että yhteiskuntaluokkien suhteisiin kuuluu eriarvoisuus, koska Jumala on eriarvoisuuden asettanut. Sana rahvas on jäänyt historiaan, samoin ammattinimike piika, mistä vanha sananparsi sanoi, että ”piika ei ole ihminen”. Lientymisestä huolimatta runsaat sata vuotta sitten oli vielä selvä raja herrasväen ja rahvaan kesken. Kansan keskuudessa tällöin vielä puhuttiin paremmista ja huonommista ihmisistä. Eestin kieleen nuo sanat ovat jääneetkin: *pahempoolne* (pahem = huonompi) tarkoittaa vasemmanpuoleista ja vasemmistolaista ja *parempoolne* oikeanpuoleista ja oikeistolaista. Kuitenkin näihin aikoihin muutosta alkoi tapahtua ja luokkarajat alkoivat kaatua, mutta juuri tähän saumaan sattui vuoden 1918 yhteiskuntaa ravisuttava tapahtuma. Voittanut puoli näki koko kehityksen omalla tavallaan. Se uskoi yhä asemansa oikeutuksiin, vaikka toisaalta alkoikin näkyä edessä vääjäämätöntä muutosta. Rangaistavana kiihoktuksena se piti sosialismin nimissä käytyä lähetystyötä, jota rahvaan keskuudessa oli tehty, ja sen vuoksi sosialismi oli syyllinen veriseen sotaan. Jo marraskuun yleislakon aikana tapahtuneitten yhteenottojen jälkeen oli työväen-

luokan käyttäytymisessä tavattu jotakin outoa, minkä professori Ernst Ehrnrooth analysoi joukkohypnoosin aiheuttamaksi ”sielulliseksi sairaudeksi”. Tämän havainnon hän oli tehnyt kahden kaatuneen punakaartilaisen ruumiinavauksessa. Samaan uskoivat eräät kirkonmiehet, kun asiaa käsiteltiin eduskunnassa. Rovasti A. O. Wuorimaa määritteli taudin ”patologiseksi psykoosiksi” (taudinkaltainen mielisairaus). Punakapina oli monille shokki ja sai monet uskomaan, että ”suomalaisen rodun tulevaisuus” oli uhattu, jos tautitekijöitä ei saada kitketyksi pois ja jos siihen sairastuneet saavat jatkaa sukuaan. Yksi toimenpide oli se, että punakaartilaisien lapsia erotettiin perheistään uudelleen kasvatettaviksi. Nimittäin teologian tohtori B. H. Päivänsalo näki, että oli epäonnistuttu ”noiden punakaartilaislaumojen” kasvatuksessa. Kirkolliselle kasvatukselle oli äkkäarvaamatta tullut pelottava kilpailija, joka oli horjuttanut vakaana pidettyä kirkollista uskoa.²⁷⁾

Jos uskottiin, että poliittinen aate oli tarttuva mielen sairaus tai tauti, niin samanlaiseen käsitykseen viittaa termi aivopesu aatteen ja uskon siirrosta. Sen ottivat käyttöön yhdysvaltalaiset 1953 Korean sodan jälkeen, kun sotavankeja oli joutunut Kiinaan ja 23 yhdysvaltalaisista sotavankia ei halunnut palata kapitalistiseen maahan. Tämä oli samanlainen shokki Yhdysvalloissa kuin Suomessa kansalaissodan jälkeen. Yhdysvalloissa näet samaan aikaan kaikenlaisin pakkokeinoin oli yritetty hävittää kommunismia, jonka kiihkomielisimmät uskoivat levinneen virkamiehistönkin keskuuteen. Aivopesu-käsitteeseen liitettiin myös kidutusta entisen aatteen poispesemiseksi uuden aatteen tieltä.²⁸⁾ Kuitenkin aivopesua on tapahtunut kautta aikain niin uskonnoissa kuin politiikassakin, jos ei keppiä niin useimmiten ainakin demokraattisissa maissa porkkanaa käyttäen. Jokainen propaganda ja mainos pitää lähes poikkeuksetta sisällään myös aivopesua eli ihmisen uskoa tai käsityksiä pyritään tavalla tai toisella tietoisesti muuttamaan.

Maailmansotien välillä kaksi ääriliikettä kilpaili maailman herruudesta omilla aatteillaan. Vaikka Hitler osasi käyttää tilannetta hyväkseen tehokkaammin kuin Stalin ja vaikka hänen keinonsa saada kannattajia olivat tehokkaammat, hän kuitenkin menetti pelinsä ensin. Se tiedettiin, että paraatit, univormut ja joukkotilaisuudet vahvistivat kansan uskoa. Tunnettu lause ”joukossa tyhmyys tiivistyy” merkitsee myös kritiikittömän uskon voimistumista. Hitler hallitsi myös puhetaidon. Siitä tunnettiin jo antiikin Kreikan sofistit, jotka kerskuivat taidostaan ”tehdä huono asia hyväksi”. Hitlerin periaate oli, ettei pidä selittää totuuksia eikä olla asiallinen, vaan puheen oli rajoitettava tehokkaiisiin iskulauseisiin. Hitler hämäsi sekä oikeistolaisia että vasemmistolaisia puoluenimellään kansallissosialistinen työväenpuolue. Sanasta *nationalsozialistische* tulee puolue-termi natsi ja natsismi. Sosialismia puolueesta tuskin löytyi, ja tuskin sillä oli mitään työvällekään annettavaa, mutta sitäkin enem-

19- . Däniken, 303- . **12)** Däniken, 252-3. - TV uutiset 12. ja 14.1.2004. - TV 14.2.2007, Prisma Studio. - Länsi-Suomi, Satakunnan Kansa ja Iltalehti 13.1.2004. - Pohjolan Sanomat 19.9.2006, Sinikka Suosalmi: Noin 200 000 suomalaista kuulee ääniä. MMM 2006, 44. **13)** TV 23.10.2005, Prisma: Äiti Amma. **14)** Luukanen, 24- . - Lönnrotin hengessä, Risto Pelkonen: Lääketieteen juurilla, 157-8. - Krohn, 136. **15)** Mark. 5:11-17. - Luuk. 5:12-25, 8:27-33, 9:38-42, 11:15-20. - 3.Moos.11:7. - Gustavson, 112-8. **16)** MMM 1979, 97 ja 2001., 100. **17)** TV 324.10.2006, Tosi tarina: Kukkatipponen kuningas. **18)** TV 11.1-2006 Prisma Studio: Lumelääke. - TV 30.9.2003, Prisma: Homeopatian testissä. **19)** Uusi tie 8.9.2002, Terhi Roivainen: Parantaako Jumala. - HeSa 20.1.1990, Tuula Valtanen Ihmeparannus on vain elämys. - TV 15.1.,2008, Akuutti: Risto Laitila. **20)** Vilkkö-Riihelä, 146-7, 525-6, 546, 642, 668, 672.

21) HeSa 18.11.2007, Pekka Mykkänen: Auvisen ihailema Eric Harris ”murhanhimoisen psykopaatti”. **22)** TV 19.10. ja 14.2.2007, Prisma Studio: Yliluonnollinen kokemus. - TV 14.1.2007, Inhimillinen tekijä, Kaija Juurikkala. TV 309.2008, Tosi tarina: Elämänpolulla. - TV 4.2.2011, Voimala. **23)** Luukanen, 15- . - Aho, 125- , 146- , 178. Aamulehti 24.11.2005. Kati Niemelä: Sopiva uskonto omiin tarpeisiin. **24)** Virtanen 1977, 11- , 281- , 388. **24b)** Däniken, 253- , 260- , 290- , 299- , 313. **25)** Virtanen 1977, 13, 37, 176- . - Luukanen, 62. **26)** IsoTSK 13, p.817, Telepatia. - Aho, 101- , 126- . Luukanen, 62. - MMM 1972, Atte Blomqvist: Parapsykologia, 338-44. **27)** Virtanen, 37- , 235, 289- , 293. - Luukanen, 67- . - TV 29.12.2005, Derren Brown, Spiritistinen. **28)** IsoTSK 2, p.1047, Delfoi. - Heino, 363. - Wheem, 24. **29)** Satakunnan Kansa 24.11.2006, Ville Hammarberg: Selvänäkijä Olli Kalajoki. - Länsi-Suomi 28.7.2007, Mirkka Helkkala: Ennustaja-selvänäkijä Kaarina Makkonen-Juntunen. - MMM 2008, 212. **30)** Luukanen, 130- , 142- , 153. - TV 22.1.2007, Prisma: Takaisin elämään. - Seura 44/ 1.11.2007, Kikka Isoviita: ”Kävin rajan toisella puolella”.

31) Luukanen, 49- , 74- , 81- , 95- , 127- . - Virtanen 1977, 86, 150- . MMM 1972, Blomqvist, emk. - Facta 8, p. 882, Spiritismi. - Däniken, 242-3, 297-8. - Santonen: Haveri 146-8. - Ritvo, 142-3. **32)** Ap.t. 2:1-13. - Facta 3, p.859, Glossolia. - TV 20.11.2009, A-zoom. - IsoTSK 14, p.679-80, Unissasaarnaaminen.

V. Sivut 149–224

1) HeSa 23.10.2008, Yrittäjien usko tulevaan romahti nopeasti. - MMM 2004, 204, Juhana Vartiainen; Talouselämä. - HeSa 12.2.2011, Juha Sainio: Paska iskee potkuriin. **2)** Durant, 14, 345, 437. - Santonen 2003, 19. **3)** Galbraith, 29, 276, 283. - Santonen 2003, 20. **4)** Länsi-Suomi 22.10.2009, Eduskunnan urheilukerholta hävisi jopa 100 000 euroa. - TV 21.10.2009, uutiset. - Suomen Kuvalehti 33/14.8.2009, Matti Simula: Uskottavuus murene. **4b)** Länsi-Suomi 21.10.2010, Päivi Sinalo: Demokraattien tappio häämöttää USA:ssa. **5)** Ahlman, 7, 90-2, 136, 159. - Kanava 6/2008, Veli-Pekka Leppänen: Puhemies käyttää ääntään. - Pursiainen, 57, 91, 97, 101, 133-5, 160-1. - Wilenius, 97. **6)** Ahlman, 117. **7)** Unesco Kuriiri 4/1996, Etienne Balibar: Rasisteja ja rasismin vastustajia. - Ahlman, 143. **8)** 5. Moos. 31:3. **9)** de Coulanges, 161, 240- , 275. - Facta 10, p.69, ubi bene, ibi patria. **10)** de Coulanges, 250-2.

11) Iso TSK 1, p.1172, Barbaari. **12)** Huotari-Seppälä, 53, 59, 62, 76-77. **13)** Juvelius 285. - Hausen, 24, 28-9. **14)** Huuhka, 102. **15)** Grotenfelt, 22-24. **16)** Grotenfelt, 72, 84-. - Gascoigne, 133, 186-. **17)** Aamulehti 11.4.2009, Ilkka Timonen: Iranin ja Iraelin fanaatikot. - HeSa 27.10.2005, Iranin presidentti kehottaa pyyhkäisemään Israelin kartalta.- TV 5.2.2011, Historia: Jerusalemin suurmufti. **18)** Iso TSK 9, p. 711, Orjuus ja 12, p.334, Sklaveenit. **19)** Coulanges, 495- . - Gascoigne, 230, 238-. **20)** Gascoigne, 183-5.

21) MMM 1995, 165-70, Heikki Älli: Etelä-Afrikka valitsi demokratian.- TV 14.12.2009, Ensimmäiset australialaiset. **22)** TV 204.2010, Historia: Kertomuksia intiaaneista. **23)** Santonen:Kansainvälinen I, 142. - Hist. Akk. 1/2008, Pasi Ihalainen: Taivaan filosofiaa ja alkupeleistä demokratiaa. - Uskonnot maailmanpolitiikassa, 28-9, Eino Murtorinne. **24)** Coulanges,

Asiahakemisto

Adventistit, sivu 72.

Agnostikko, sivut 9, 10, 35, 51, 97.

Aivopesu, 52, 164, 205.

Al-Qaida-järjestö, 105–6, 120.

Anarkismi, 173, 181.

Animismi, 29.

Antroposofia, 25.

Areiolaisuus, 34.

Astrologia, 36, 37, 144.

Asketismi, 95.

Ateismi, 35, 37, 44–5, 47, 51, 93, 97, 114, 117, 133–4, 143.

Auringon palvonta, 90, 91.

Auringon temppeli, 87.

Baptistit, 72, 94.

Bahailaisuus, 97.

Barbarismi, 156–7, 163.

Buddhalaisuus, 23, 36, 43, 82, 94, 96, 107, 136–7, 165, 169.

Darwinismi, 52, 209.

Davidin Oksa, 87.

Deismi, 35.

Demokratia, 89, 151, 170–1.

Dogmaatikko, 8.

Egoismi, 154, 171, 178, 182, 218.

Empirismi, 132.

Essealaiset, 75, 78.

Evolutionismi, 52.

Falun gong -liike, 97.

Fasismi, 165.

Fransiskaanit, 107.

Fysiokratia, 178.

Geenitutkimus, 13, 15, 125, 134.

Gideon-liike, 96.

Globalisaatio, 165, 176, 218.

Gnostilaisuus, 94, 121.

Hallusinaatio, 135.

Hammurabin laki, 103.

Heinoslaisuus, 88, 96.

Helluntai-liike, 72, 110, 147

Henki(ihme-)parannus, 140–1.

Heprealaiset, ks. Juutalaisuus, 62.

Hindulaisuus, 23, 30, 32, 41–2, 84, 96, 98, 106.

Horoskooppi, 144.

Hugenotit, 93, 103.

Härkösläisyys, 96.

Inkarnaatio, 23, 31, 34, 69.

Islam, 8, 32–3, 38, 47, 49, 70–1, 82, 85, 98, 102–5, 116, 124, 158.

Jehovan todistajat, 23, 48–50, 68, 71–2, 76, 95, 98.

Jesuiitat, 48, 52.

Jihad (Pyhä sota), 103.

Juutalaisuus, 21, 23, 26, 33, 40, 42, 61–78, 82, 99, 104, 110, 158, 163.

Kalvinilaisuus, 51, 112, 128, 150, 171, 184.

Kansan temppeli, 87.

Kapitalismi, 177–.

Karisma, 93.

Kartanolaisuus, 96.

Keynesiläisyys, 180, 202–4, 207.

Kielillä puhuminen, 146–7.

Kommunismi, 107, 110, 114, 127, 161, 165, 173, 179, 182, 185, 187–90, 300, 203.

Konfutselaisuus, 81.

Konventionalismi, 9, 12.

Korpelalaisuus, 96.

Kreationismi, 48, 50–1.

Kristinusko, 16, 48, 68, 94, 102, 116, 117, 17, 157.

Laestadiolaisuus, 96, 125.

Liberalismi, 114, 166–7, 170–9.

Luterilaisuus, 42, 71, 84, 96, 98, 128.

Luther-säätiö, 122–3.

Maailmanloppu, 88, 91, 101, 129, 215–24.

Manikealaisuus, 83–4, 91.

Marxilaisuus, 93, 114, 116–7, 169, 179, 182, 188, 200.

Meditaatio, 136–7.

Merkantilismi, 177.

Monetarismi, 180.

Anaksimenes, filosofi, 22.
Ananias, alkuseurakunnan jäsen, 111.
Anselm, piispa, 129.
Aho, Esko, puoluejohtaja, 198, 202.
Apollon, jumala, 144.
Areios, presbyteeri, pappi, 33.
Aristoteles, filosofia, 9, 10, 22, 83, 102, 112, 158.
Augustinus, kirkkoisä, 37, 47, 61, 83–5, 91, 102, 113.
Auvinen, Pekka-Eric, itsemurhaaja, 142.
Averroës, filosofi, 83.

Bacon, Francis, filosofi, 114.
Belsebul, jumala, 27, 55, 140.
Benedictus XVI, paavi, 9, 104.
Beveridge, William, tutkija, 180.
Bismarck, Otto von, rautakansleri, 161.
Bonanno, Mike, elokuvien tekijä, 191.
Bruno, Giordano, munkki, 158.
Bryan, William, presidentti, 199
Buddha, uskonnon perustaja, 34.
Bush, George, presidentti, 168.
Bush, George W., presidentti, 120, 167, 174, 207, 211, 217.

Caesar, Gaius Julius, keisari, 60–1.
Calder, Ritchie, prof., 221.
Calvin, Jean, uskonpuhdistaja, 37, 84, 112.
Carmichel, Joel, tutkija, 74–5.
Cheney, Richard, varapresidentti, 168.
Chydenius, Antti, pappi, 178.
Clinton, Bill, presidentti, 180, 203.
Coolidge, Calvin, presidentti, 110, 175.
Cortes, Hernan, sotilas, 33.
Cyprianus, piispa, 54.
Dalai Lama, johtaja, 169.
Darwin, Charles, tutkija, 13, 52.
Daves, Henry, senaattori, 182–3.
Deng Xiaoping, kommunistijohtaja, 185.
Durant, Will, kirjailija, 61, 69.
Däniken, Erich von, kirjailija, 24, 143.

Eeva, ensi-ihminen, 32, 38, 118–0.
Ehrnroot, Ernst, prof., 164.
Ehrnroot, Jari, tutkija, 163.
Ekhnaton, farao, 33, 62.
Elisabeth, kuningatar, 56.
Enqvist, Andres, vapaa-ajattelija, 37, 45.
Epikuros, filosofi, 22.

Ervasti, Pekka, teosofi, 45.
Eskola, Pentti, prof., 37.
Ester, kuningatar, 67.

Faust, taruhenkilö, 54, 118, 219–20.
Foibe, sisar, 123.
Franciscus, Assisilainen, munkki, 107, 184–5.
Freud, Sigmund, tutkija, 143.
Friedman, Milton, talousteoreetikko, 175, 180, 202–3.
Fukuyama, Francis, kirjailija, 167, 175, 180, 203.

Gaddafi, Muammar, presidentti, 31.
Galbraith, John K., prof., 151, 180, 195.
Galilei, Galileo, tähtitieteilijä, 12.
Gascoigne, Bamber, kirjailija, 117.
Gates, Bill, miljardööri, 176.
Gauff, Riitta-Maija, näkijä, 138.
Geller, Uri, taikuri, 143.
Greenspan, Alan, talousmies, 150.
Grotenfelt, Arvif, prof., 157–8.
Gulin, E. G., piispa, 190.
Gustavsson, Stefan, kirjailija, 130.
Göring, Herman, natsijohtaja, 165.

Haagar, orjatar, 70.
Hammar, K. G., arkkipiispa, 130.
Hegel, Friedrich, filosofi, 161.
Heinimäki, Jaakko, pastori, 27, 45–6, 49, 67.
Heino, Harri, tutkija, 95.
Heinonen, Laila, lahkolaismojohtaja, 88–9.
Henrik, pyhimys, 92.
Henrik V, kuningas, 93.
Herakles, taruhenkilö, 32.
Hesekiel, profeetta, 40.
Hietämäki, Jorma, pappi, 129.
Hirohito, keisari, 31.
Hirvonen, Ahti, pankkimies, 112.
Hitler, Adolf, führer, 50, 73, 105, 135, 153, 163–5, 201.
Hobbes, Thomas, filosofi, 173.
Hoebel, E. Adamson, tutkija, 173.
Hubbart, Lafayette Ron, usk. perustaja, 25.
Hume, David, filosofi, 132–3.
Hursti, Veikko, hyväntekijä, 44.
Hus, Jan, uskonpuhdistaja, 83, 158.
Hussein, Saddam, presidentti, 31, 120, 167.
Hyny, Aune, hyväntekijä, 122.